

Metaforens sannhet hos Proust

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: Hundre år etter at første del av romanverket *På sporet av den tapte tid kom ut (14.11.1913)*, har Miguel de Beistegui skrevet en bok om forholdet mellom erfaring og metafor hos Proust. Har metaforen et krav på sannhet?

Av Lars Fr. Janby

En norsk filosof gjør en kort inntreden i Marcel Prousts *På sporet av den tapte tid*. Det er omtrent midtveis i romanverket, under et av de kjedsommelige middagsbesøkene i salongverden som forfatterfortelleren må holde ut, at den norske metafysikeren dukker opp. Når fortelleren omsider kommer hjem fra selskapet og snart lokkes inn i søvnens befriende verden, får en tankerekke om erindringen, tiden og søvnen ham til å tenke på noe den norske filosofen hadde sagt under selskapet. «'Vi er i besiddelse av alle våre minner, om ikke av evnen til å gjenkalle dem,' sa Bergson ifølge den norske filosofen,» skriver Proust.¹ Fortelleren stusser og er ikke sikker på hva en skal forstå med et minne en ikke kan gjenkalle.

Om det var slik, tenker fortelleren med stor skepsis, kunne en vel tenke seg at den samme glemselen ikke bare omfattet minner fra vårt eget liv, men utviskede minner fra tidligere liv, endog fra et tidligere liv på en annen planet.

Nærmere kommer ikke fortelleren, enn så lenge i romanverket, å se hvilken rolle glemsel og erindring spiller for hans gryende betraktninger om den tid som vi erfarer under søvnen og den som vi erfarer når vi er våkne. Som når han samme kveld gjør seg følgende refleksjon:

Den tiden som går i løpet av en slik søvn, er helt forskjellig fra den tiden som det våkne menneskes liv utfolder seg i. Snart går den meget fortere, et kvarter synes å være en hel dag, snart går den uendelig langsomt, man tror at man bare har tatt en liten lur, og så har man sovet hele dagen. Da stiger man på søvnens vogn ned på dyp der erindringen ikke lenger kan holde følge, og fra hvis porter tanken er nødt til å vende tilbake.²

Han aner foreløpig at man umotivert, i søvnen, kan nå inn til et sted hvor erindringens og forstandens anstrengelser ikke makter å trenge inn.

Hos Proust får både søvnen og glemselen en ny verdighet. De er reservoarer hvor den beste delen av oss lagres trygt, beskyttet mot forstandens og erindringens ødeleggende kraft.

Proust og filosofi?

Foruten den norske filosofens middagsvisitt, er fagfilosofen et sjeldent syn i romanverket. Tonen kan være både gretten og trett når Proust skriver om utbyttet av intellektuelle anstrengelser. Noen

egentlig vilje til sannhet, et autonomt vitebegjær, synes ikke Proust å ha regnet med i mennesket. Den eneste kraft som kan anspore vår tanke finner han i det ytre som overrumpler oss, som tvinger oss til å tenke.

En behøver bare tenke på stakkars Swann, som stadig utsetter sin studie av maleren Vermeer for i stedet å utforske hvilke trivielle affærer den simple Odette holder på med.

Prousts nedvurdering av forstandens bedrifter var allerede et tema i den banebrytende Proust-boka som Gilles Deleuze skrev i 1964, *Proust og tegnene* (Det lille forlag, 2003). Men er ikke dette allerede et *filosofem*? Deleuze var inne på tanken: «Det kan godt være, at kritikken av filosofien, således som Proust fremfører den, i høy grad er filosofisk.»³ Den som vil gi en kritikk av filosofien, må filosofere, skrev allerede Aristoteles.

Den nye boken *Proust as Philosopher: the Art of Metaphor* (Routledge 2012), skrevet av den franske filosofiprofessoren Miguel de Beistegui, har en tittel som synes å konstatere at forfatteren Proust tross alt intervenerte i filosofien, eller i det minste at det litterære verket hans gjorde det. Med en slik tittel, som gjør en tross alt dristig identifisering av Proust som filosof, kunne en ønsket en drøfting av forholdet mellom filosofi og litteratur hos Proust, men det forholdet forblir uuttalt i boken. Undertittelen viser på sin side til den berømte idé om kunst som fortelleren kommer til klarhet om i romanverkets siste bok.

Skuffelsen, innfrielsen, kunsten

Trofast bygger Miguel de Beistegui opp boken som Prousts eget verk, gjennom de første skuffelsene, anelsene om en innfrielse av lykken og til slutt innsikten i kunsten som avdekkes for forfatterfortelleren. Men Beistegui følger likeså trofast linjene og kjøreretningene som ble trukket opp i det nevnte Proust-verket til Deleuze. Her leses *På sporet av den tapte tid* som en fremadrettet fortelling (og ikke som en erindringsroman) hvor de ulike livssfærenes tegn tydes og oversettes, og til slutt ender i kunstens transcendens.

//

//]]]]> //]]]>

Deleuze er så selvsagt for Beistegui at leseren ikke engang trenger å introduseres for hans selskap. I stedet lar Beistegui ham stikke hodet inn av døra av og til for bare å gi anerkjennende nikk til de innsikter som Beistegui lar Proust komme til.

Det denne boken har å bidra med til studiet av Proust er, etter hva jeg kan se en oppgang av likheter og ulikheter med samtidige franske assosiasjonspsykologer og fremfor alt en fordypning av Prousts metaforbegrep.

Metaforen

Proust næret avsky for all mimetisk kunst som nidkjær forsøker å rapportere om virkelighetens overflate, altså den kunst som roser seg av navnet «realisme». Beistegui skriver kunstsynet i *På sporet* inn i en større idékrets i Prousts forfatterskap, med støtte i papirene med litteraturkritikk som ble samlet under tittelen *Mot Sainte-Beuve*. Det er særlig Prousts forståelse av metaforen som påkaller hans interesse.

En metafor utsier en forbindelse mellom to ting. Som et historisk kontrastgrep gjør Beistegui bruk av Aristoteles, her som en nokså uinspirert figur og *punchingball* for Proust, som stamfar for en klassisk definisjon av metaforen som uttrykk for identitet mellom to substanser. Ifølge denne tradisjonelle definisjonen rensker metaforen vekk de tilfeldige egenskapene og finner det identiske i to forskjellige ting.

Men en slik forståelse av metaforen er for Proust, skriver Beistegui, det samme som å alliere seg med den mimetiske kunsten. En forbindelse gjennom identiteter vil ennå bare være resultat av en forstandens nesten tvangsaktige forpliktelse på enhet og identitet.

Mens metaforen i dens klassiske definisjon var å regne som stil og retorisk ornament (men nettopp ikke hos Aristoteles⁴, som Beistegui vil bruke som gallionsfigur for denne tradisjonen!), brukes metaforen i en langt videre betydning hos Proust, hevder Beistegui. Hos Proust er det ikke det identiske i tingene vi gjenkjenner i en metafor; metaforen brukes til å erkjenne tingens essens, som Proust skriver, ved å formidle den gjennom noe annet. Denne innsikten blir forklart slik av Proust selv:

Ja, likesom livet selv begynner sannheten når forfatteren tar en egenskap som er den samme for to sanseintrykk og, for å unndra dem tidens flyktighet, frigjør deres felles essens ved å forene dem i en metafor. Hadde kanskje ikke naturen i så henseende selv anbragt meg på kunstens vei, var den ikke i seg selv en opptakt til kunst, den som så mange ganger hadde sørget for at jeg følte

skjønnheten ved en ting først når jeg fornemmet den i en annen, middagsstunden i Combray først i lyden av dens kirkeklokker, morgenene i Doncières først i klukkingen fra varmeapparatet? Forbindelsen kan være såre lite interessant, gjenstandene trivielle, stilen slett, men så lenge dette ikke har vært der, finnes ingenting.⁵

Den ufrivillige erindring var det som til slutt med sine dunkle lover antydte for kunstneren hvordan tilværelsens fylde bare viser seg i andre former og skikkelser enn de vi opprinnelig møtte dem i. Gjennom å transportere, gjennom å forvandle. Likesom den ufrivillige erindring danner en bro mellom to land som skilles av en avgrunn, skriver Beistegui i et heldig bilde, kan kunsten overskride det gitte, sansbare og danne en åpning for transcendens. Aldri ved å forlate den sansbare verden, forsikrer Beistegui stadig, men ved å oversette og la sannheten ved en ting vise seg i noe annet. Først i denne avstanden, formidlet og atskilt fra det opprinnelige, mangelfulle inntrykk, kommer tingens essens frem, slik den ufrivillige erindringen viste. På samme måte er det med kunsten og metaforen.

Metaforen er dermed ikke bare estetisk nytelse og ornament, men er forpliktet på kognitiv sannhet! Sannheten viser seg i og gjennom formidlinger, og kunstnerens eneste oppgave er nettopp en slik over-settelse.

Dette har naturligvis tydelig gjenklang i moderne metaforologi, og tidvis skjønner en hvordan denne metaforforståelsen samsvarer med Prousts egen bruk, selv om Beistegui kan fremstå mer eklektisk og teoredrevet enn som en kildegransker når han skal utdype emnet. Han lykkes likevel med å vise at kunstneren, for Proust, var noe mer enn en forvalter av et sett retoriske teknikker.

Kunsten, et overskudd

//

//]]]]> //]]>

Ikke bare lar Beistegui Proust bli en fornyer av det klassiske metaforbegrepet, men skriver det han kaller Prousts «onto-poetikk» inn i en historisk omveltning av den vestlige metafysikk, hvor Platon – som så mange ganger før – spiller rollen som hovedskurk. For Platon var naturligvis kunsten en mangel i forhold til ideene, det sant værende, mens den hos Proust blir en produksjon av et overskudd, skriver Beistegui.

Det kan synes noe sjablongmessig å hente inn Platon (han, som Aristoteles, i en blek tapning her) for atter en gang for å spille denne rollen. I Prousts roman finnes det imidlertid en selsom forbindelse mellom en spekulasjon om en tidløs, sann virkelighet med en tydelig orfisk-platonsk klang og en kunstfilosofi der metaforen brukes som en overskridelse av det logosentriske skjemaet. Dette borger egentlig for et mer spennende Platon-oppgjør enn hva det til slutt blir her.

Rekker det imidlertid til å innskrive Proust i fotnotene etter Platon, det vil si i filosofien? Proust har nok hatt vel så gode håndlangere for filosofien tidligere i både Deleuze og Maurice Merleau-Ponty. Men i videreføringen av deres arbeid finner denne boken et nytt fokus for filosofiske studier av Proust: metaforen og dens krav.

LES OGSÅ: [Den voldelige lesningen](#) • [Paul Valéry og det formløse](#)

Noter

¹ Proust, Marcel. *Sodoma og Gomorra*. Gyldendal: Oslo 2000. 434.

² Proust, *Sodoma og Gomorra*. 429-430.

³ Deleuze, Gilles. *Proust og tegnene*. Det lille forlag: Frederiksberg 2003. 120.

⁴ Se Aristoteles, *Retorikken* III, 10.

⁵ Proust, *Den gjenfundne tid*, Gyldendal: Oslo 2000, 231.